

Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu Mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme

Asuman Altay

asuman.altay@deu.edu.tr

Is Poverty Only Government's Problem? The Evaluation from The Aspects of Public Expenditure

Abstract

In general poverty is described as being deprived of some economic, social and cultural rights. However usually it is described as a situation in which there is not enough income. The main institution that produces and applies basic policies to struggle with poverty is the government. On the other hand increasing poverty makes it impossible for the states to be successful –individually- in struggle with the problem. In this study; the phenomenon and concept of poverty, and its elements are held within the framework of poverty and public expenditures in Turkey, and programs generally applied by the state to cope with poverty are evaluated.

Key Words : Poverty, Poverty Measurement, Public Expenditures, Social Aid Programmes.

JEL Classification Codes : I32. I38. E62. H53.

Özet

Yoksulluk genel olarak ekonomik ve sosyal, kültürel haklardan yoksunluk olarak tanımlanmaktadır. Tanımda en fazla öne çıkan konu ise “yeterli bir gelire” sahip olamama durumudur. Yoksullukla mücadelede temel politikaları üreten ve uygulayan kurum devlettir. Ancak artan yoksulluk sorunu devletlerin bu konuda tek başına başarılı olmalarını da engellemektedir. Çalışmada yoksulluk olgusu, yoksulluk kavramı, kapsamı, Türkiye’de yoksulluk ve kamu harcamaları ilişkisi kapsamında ele alınmakta ve genelde devletçe mücadele konusunda uygulanan programlar ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler : Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi, Kamu Harcamaları, Sosyal Yardım Programları.

1. Giriş

Yoksulluk mücadele edilmesi gereken çok önemli bir “sorun”dur. Yoksulluğa yol açan birçok neden, aynı zamanda yoksulluğun sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok boyutlu kaynakları ve sonuçları olan sorunun giderilmesinde sadece Devlet sorumlu olabilir mi? Bu soruyu cevaplama çabaları çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Yoksulluk sadece devletin görevi olmamakla birlikte, temelde devletin görev ve sorumluluk alanı içinde yer almaktadır. Günümüzde küresel bir sorun olan yoksulluk, bütün ülkeleri yakından ilgilendiren bir konu haline gelmiştir.

1980 sonrasında ülkemizde yoksulluk ile doğrudan ilgilenen kamu kuruluşlarının sayısı artmıştır. Ancak yoksulluk konusunun daha fazla önem kazanması 1990'lı yıllarla birlikte başlamıştır. Yoksulluk kavramı, gerek ulusal gerekse uluslar arası alanda kalkınma ve büyümenin önemli bir eksenini oluşturmaktadır. 1990'lardaki ekonomik gelişmelerin yanı sıra, sosyal, siyasal ve kültürel değişimler, yoksulluk kavramını kalkınma ve gelişme tartışmalarının önemli bir konusu haline getirmiştir. Bu çerçevede, yoksulluğun özellikle Dünya Bankası tarafından hazırlanan 1990 yılı Dünya Kalkınma Raporu'nda ana tema olarak işlenmesi, yoksulluk çalışmalarını ve araştırmalarını hızlandırmıştır. Bu gelişmeler sonucu yoksulluğun ekonomik bir olgu olmanın ötesinde, sosyal, politik ve kültürel sorunları da içeren çok boyutlu bir sorun hale dönüşmesiyle, uluslararası kuruluşların da konuya olan ilgileri artmıştır. Yoksulluk sorunu az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi mutlak ve sürekli olmamakla birlikte, gelişmiş ülkelerde de yerel ve kısmi olarak kendini göstermesi, konunun dünya kamuoyunda dikkate alınmasında etkili olmuştur. Türkiye'de ise son yıllarda yaşanan ekonomik kriz sonucunda, işsizliğin ve beraberinde yoksulluğun alanının ve yoğunluğunun arttığı da bilinen bir gerçektir.

Yoksulluğun ne olduğu, neden ortaya çıktığı ve yoksullukla nasıl mücadele edileceği konuları bugün küresel gündemin merkezi konularından biridir. Özellikle son on yıldır yoksullukla mücadele kapsamında geliştirilen strateji, program ve politikalarda, devletin (merkezi ve yerel yönetim) yanı sıra, özel sektör, sivil toplum kuruluşları (STK), üniversiteler ve medyanın katkı ve işbirliği çabaları göze çarpmaktadır.

Çalışmada öncelikle, yoksulluk kavramı ve algılaması üzerinde durulacaktır. Daha sonra, Dünya da ve ülkemizde yoksulluk ve yoksullukla mücadelede rol oynayan kurumlar ve stratejileri incelenerek, Türkiye açısından sorunun çözümüne ilişkin bütünsel bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılacaktır.

2. Yoksulluk Kavramı ve Ölçülmesi

Yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olması nedeniyle kavramsallaştırılmasında ve tanımlanmasında bazı güçlükler bulunmaktadır. Yoksulluk ekonomik boyutunun yanı sıra sosyo-kültürel, felsefi, politik ve hatta ahlaki boyutları da içeren karmaşık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunlar için de en fazla öne çıkan ekonomik boyut olmaktadır. Çünkü insanların yaşamlarını devam ettirebilmesinin olmazsa olmaz koşulu maddi olarak da ölçülebilir olan beslenme, barınma ve giyinme gibi temel ihtiyaçlarının olmasıdır. Bununla birlikte yoksulluk kavramının yalnızca maddi boyuttan ibaret olmayıp, insanın yetenekleri ve işlevselliği ile de ilişkili olduğunu ileri süren çalışmalar (Sen, 1993) olduğu gibi, buna ek olarak kültürel çeşitliliğin de bu kapsamda görüldüğü raporlar da söz konusudur (UNDP, 2005).

Yol açtığı çok boyutlu olumsuz sonuçlar nedeniyle yoksullukla mücadele edilmesi konusunda genel bir kabulün olduğu söylenebilir. Birçok uygulama yoksullukla mücadelede ya da yoksulluğun kontrol edilmesinde kullanılan ekonomik ve sosyal politikaların zamanla yoksulluğu azaltıcı yönde etkilediğini göstermektedir (Alcock, 1997: 9). Öyle ki yoksulluk tarihi ile bu politikaların yoksullukla mücadele amaçlı geliştirilmesine paralel gelişmiştir.

2.1.Yoksulluk Kavramı

Yoksullukla mücadelenin etkinliği için en önemli konu toplumda kimin/kimlerin yoksul olduğunun belirlenmesidir. Yoksulluk nitelikleri ve yoksulluğun dağılımının toplumdaki bölgeden bölgeye farklılaşabileceği, hatta aynı toplumda bölgesel ve katmansal farklılıkların da olabileceği görülmektedir. Bu yalnızca sosyolojik bir bulgu olmayıp, gruplar ve bireyler arası yoksulluk düzeylerinin bilinmesine ve böylece yoksulluk için üretilecek politikalara ışık tutabilecek saptamalar olacaktır.

Yoksulluk konusunda tanımlar dağınık olmakla birlikte, çeşitli tanımları kapsayan iki yoksulluk kavramından söz edilebilir. Bunlardan birisi, yoksulluğun tanımında uzun yıllar egemenliğini sürdüren gelir merkezli yaklaşıma göre tanımlanan "mutlak yoksulluk" kavramı veya "gelir yoksulluğu"; diğeri ise, yoksulluğa yeni bir bakış açısı getiren ihtiyaç merkezli yaklaşımın "görelî yoksulluk" veya "insani yoksulluk" kavramıdır.

Yoksulluk genel olarak , “insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu” olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında dar ve geniş yoksulluk tanımlamaları da yapılmıştır. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder (DİE, 2004). Mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Bu nedenle, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması,

bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir. Mutlak yoksul oranı, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır.

Görelî Yoksulluk, bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hane halkı görelî anlamda yoksul olarak tanımlanır. Refah ölçüsü olarak amaçlanan tüketim veya gelir düzeyi seçilebilir.

Gelir merkezli yaklaşımda yoksulluk, salt gelir eksikliği ile sınırlandırılmış ve kişi başına düşen gayri safî millî gelirden ortalama sapa gelir miktarı olarak tanımlanmıştır. Mutlak yoksulluk, bir insanın yaşamını minimum düzeyde sürdürebilmesi için gerekli kalori miktarını ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirememesine dayalı olarak tanımlanmaktadır. Gelirleri ve tüketimleri bu temel gereksinimleri karşılamakta yetersiz olanlar mutlak yoksulluk kapsamına girmektedir.

Mutlak yoksulluk kavramında biyolojik kişi, görelî yoksullukta ise sosyal varlık olarak birey anlayışı hâkimdir. Görelî yoksulluk bireyi, sadece biyolojik olarak yaşamını sürdüren değil sosyal bir varlık olarak kendisini yeniden üretebilmesi için gerekli yaşam düzeyinin saptanmasını ifade eder. Bu durumda belli bir toplumda, kabul edilebilir minimum gelir ve tüketim düzeyinin altında olanlar görelî yoksul olarak adlandırılır. İhtiyaç merkezli yaklaşımda, bireyin ihtiyaçları sadece beslenme ile sınırlandırılmamaktadır. Beslenmenin yanı sıra, barınma ve giyim gibi temel ihtiyaçlara ek olarak, güvenli içme suyu, kanalizasyon, elektrik, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerle ulaşım, yönetime katılma, temel insan hak ve özgürlüklerinden yararlanma, sigortalı bir işte çalışma gibi unsurlar da hesaba katılmaktadır. Burada “toplumsal (sosyal) dışlanma” kavramı da kilit rol oynamaktadır. Toplumsal dışlanmaya yol açan ihtiyaçların giderilmeme durumu da dikkate alınmaktadır; zira bu durum, bireyin sosyal varlık olma özelliklerini gerçekleştirebilmesine engel teşkil etmektedir. Ayrıca cinsiyet ayrımcılığı gibi olguların yoksulluk üzerinde önemli etkileri olabileceği de dikkate alınmaktadır.

2.2. Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluğun çözümüne yönelik kararların alınabilmesi ve politikaların üretilmesi için ölçülmesi ve ölçülebilirliğine yönelik yaklaşımların geliştirilmesi çok önemlidir. Yoksulluğun ölçülmesinde 2000’li yıllarda “gelir yoksulluğu” kavramından “insani yoksulluk” kavramına; “tek boyutlu” yoksulluk tanımlarından “bileşik endeks”lere doğru bir geçiş yaşanmaktadır. Örneğin, “İnsani Yoksulluk Endeksi”, yoksulluğun gelir dışındaki farklı boyutlarını dikkate alan (eğitim, hayatta kalma, sağlıklı içme suyuna ulaşma vb.) bir bileşik endeks olarak Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) tarafından önerilmiş ve yoksulluğa ilişkin politika önceliklerini belirlemede oldukça geniş bir kullanım alanı bulmuştur.

Yoksulluğun ölçülmesinde yaşanmakta olan geçiş sürecine rağmen yoksulluğun hem dünyada hem de Türkiye’de halen sıklıkla “gelir yoksulluğu” kavramı çerçevesinde tanımlandığı görülmektedir. Dünya Bankası tarafından önerilen ve “Binyıl Kalkınma Hedefleri” arasında da yer alan “günlük ortalama geliri, satın alma gücü paritesine göre 1 (bir) ABD Dolarının altında olan nüfusun oranı” göstergesi hem uluslararası hem de ulusal düzeyde “gelir yoksulluğu”nu ölçmekte sıklıkla kullanılmaktadır. Gelir yoksulluğu tanımından hareketle yapılan tahminlere göre, dünya nüfusunun yaklaşık beşte biri günlük olarak 1 (bir) Doların altında; yaklaşık yarısı ise günlük olarak iki doların altında bir gelir elde etmektedir.

3. Küresel Yoksulluk, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Milenyum Bildirgesi

Küreselleşme, temelde ulusal ekonomilerin, dünya piyasalarına eklenmesidir. Küreselleşme sürecinde ulusal ekonomilerin karar süreçleri ve hemen hemen tüm ekonomik göstergeleri küresel piyasa dinamiklerinden bağımsız hareket edememektedir. Bu durumda ulus devletlerin kamu otoritelerinin belki de en önemli sorunu, küresel gelişmeler ve ihtiyaçlar karşısında iç politikalarını nasıl yönlendirecekleri sorunudur (Hirst-Thompson, 1992). Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan iktisat politikalarının kuramsal dayanağı neo-klasik iktisat kuramı tarafından oluşturulmaktadır. Her türlü müdahaleden arındırılmış tam rekabet piyasa koşullarında üretim kaynaklarının etkin dağılımı gerçekleşecek ve böylece toplam refah artışları elde edilecektir. Ancak sözü edilen etkinliğin sağlanması için devletin ekonomik ve sosyal hizmet ve harcamalarının alanını daraltması, serbest piyasa odaklı bir ekonomik düzen oluşturması gerekmektedir. Nitekim 1980’li yıllardan bu yana ulus devletlerin politik ağırlık ve önemleri devam etse de, Keynesyen refah devleti anlamında müdahaleci ekonomi politikaları uygulayabilme iradesinden yoksundur (Jessop, 1996). Bununla birlikte ulusal ve küresel piyasaların uyumlu çalışması için ulus devletler, özellikle makro ekonomik ve makro organizasyonel politikaların yürütülmesinde koordinasyonu sağlamak ve sistematik bir düzen mekanizması olarak hala önemlerini korumaktadırlar (Barbaros, 2004: 21). Ancak bunun ulusal gereksinimlerden çok küresel gereksinimler doğrultusunda daha yoğun ortaya çıktığı görülmektedir. Küresel süreçte birçok Gelişmekte Olan Ülke (GOÜ)de devletin küçültülme çabaları, çoğunlukla kamu kesiminin etkinliğini zayıflatmış, kamu hizmeti ve kamu harcamalarının azalması bağlamında ciddi sosyo-ekonomik sorunlara yol açmıştır. Özellikle finansal piyasaların serbestleşmesi bu ekonomileri dış şoklara açık hale getirmiştir. Bunun yanında kamu bütçesi açıkları ve cari açıkların iç ve dış borçlanma ile kapatılması tercihi ulus devletlerin kamu mali yönetimlerini zayıflatmış ve büyük ölçüde borç sarmalına girmelerine neden olmuştur. Mali disiplinsizlik, ekonomik açıklar, enflasyon gibi ekonomik ve mali konjonktür dalgalanmaları başta işsizlik ve yoksulluk olmak üzere birçok ekonomik ve sosyal sorunlara yol açmıştır.

3.1. Küresel Yoksulluk

Günümüzde sadece küresel boyutta rekabet gücü olan ülkelerin istikrarlı bir ekonomik büyüme ve toplumsal refah sağlama şanslarının olduğu bir gerçektir. Bu süreci yakalayamayan ülkelerin zaman içinde artan yoksulluk sorunu ile karşılaşma ihtimalleri oldukça yüksek görünmektedir. Bu durumda GOÜ'nün rekabet güçlerini artırmaları gerekmektedir. Son yirmi yıldır büyüme teorilerine hâkim olan “içsel büyüme” modellerinde belirleyici temel unsurun “insan” olduğu kabul edilmekte ve bu doğrultuda “beşeri sermaye yatırımları”nın artırılması önerilmektedir. İnsanın niteliklerinin geliştirilmesi için başta eğitim yatırımları olmak üzere, sağlık, beslenme, konut, göç ve işsizlik gibi sorunların sözü edilen yatırımlara önem ve öncelik verilmesi ile çözüme yaklaşılabileceği düşünülmektedir.

Küresel gelişmeler bilgi odaklı ekonomilerin öne çıkması ile daha da güçlenmiştir. “Bilgi Toplumu”, “Bilgi Ekonomileri” ve “Bilgi İletişim Teknolojileri” adı altında toplanmaktadır. Ekonomik faaliyetleri oluşturan üretim, tüketim hatta tasarruf kararları elektronik ortamlarda alınabilmekte, sevk edilebilmekte ve sonuçlandırılabilir. Sonuçta gelişmeler değerlendirildiğinde, bilginin ekonomik bir değer olarak öneminin gittikçe arttığı söylenebilir. Sözü edilen süreç AG ve GOÜ açısında bazı sıkıntıları da getirmektedir. Tarım ve sanayi sektörü ile geleneksel ve modern yaşamların bir arada dualistik olarak görüldüğü bu toplumların bilgi ekonomisine ulaşma koşullarını hazırlamaları çeşitli zorlukları da getirmektedir. “Yarı Sanayileşmiş Ülke” konumundan “bilgi üreten, dağıtan ve kullanan” toplumlar haline gelmeleri çok zor görünmektedir (Altay, 2005: 24-25). Söz konusu zorlukların aşılmasında yukarıda da değinildiği gibi, insanın, bilgi, beceri ve yeteneklerinin dolayısıyla niteliklerinin artırılmasına yönelik yatırımlara önem verilmesi gerekmektedir. Ekonomik büyüme ve gelişmenin sağlanmasında fiziki yatırımlar kadar önemli olan bu yatırımlar, uzun vadede fiziki yatırımların artışına da yol açabilecek yapıdadır. Söz konusu yatırımlardaki artışlar orta ve uzun vadede milli gelir ve kişi başına düşen gelirin artışına bağlı olarak, yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olacaktır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için artan gelirin mutlaka toplumdaki farklı katmanlar arasında daha adil ve etkin dağılımını sağlamaya yönelik politikaların ve programların uygulanması gerekmektedir. Çünkü yoksullukla mücadelede gelir artışları kadar bunların nasıl dağıldığı da çok önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Beşeri Sermaye farklı yöntemlerle hesaplanmaktadır. Bunların içinde, Birleşmiş Milletler Bölgesel Kalkınma Teşkilatı (UNDP) tarafından endeks yöntemi ile her yıl düzenli olarak hesaplanan “Beşeri Kalkınma İndeksi” yaklaşık yüz seksen ülkeye ilişkin verileri bir araya getirmektedir. Her yıl bir konunun öne çıktığı indeks, ortalama yaşam beklentisi, okullaşma oranı ve kişi başına düşen gelire ilişkin verilerle hesaplanmaktadır. Ülkelerin siyasi, idari ve nüfus oranlarını dikkate almamakla eleştirilse de, indeks birçok ülkeyle ilgili önemli veriler seti sunması açısından dikkate alınmaya değerdir. Ayrıca Endeks 1997 yılından bu yana “Beşeri Yoksulluk Endeksi” ile desteklenmektedir.

Yoksulluk Endeksi ile ülkeler arası yoksulluk farkları ve düzeylerinin ortaya çıkarılarak politika ve stratejilere yön vermesi amaçlanmaktadır (Philipp.1999: 4).

3.2. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Milenyum Bildirgesi

Küresel düzeyde yoksullukla mücadelede en etkin politika ve program üreten kurumun Dünya Bankası olduğu söylenebilir. Dünya Bankası, özellikle yapısal denge ve yoksulluk konusuna ağırlık verirken, IMF'nin makro ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik çalışmalar yaptığı görülmektedir (Stiglitz, 2000: 15). Dünya Bankası 1990 yılında artan yoksulluk sorununu “Dünya Kalkınma Raporu” ile inceleme gereği duymuştur. Çünkü 1970’lerin kırsal yoksulluğu ve mücadelesi için önerilen sanayileşme politikası önerileri artık önemini yitirmiş ve yeni koşullardan kaynaklanan yeni bir yoksulluk olgusu ve buna uygun çözüm arayışları ortaya çıkmıştır. Raporunda öne çıkan konular arasında, ekonomik büyüme, beşeri sermaye yatırımları, ekonomik denge, katılım ve çevre ile yoksullukla mücadelede gerekli parasal desteğin banka kaynaklarından karşılanması konularıdır. 1990’dan sonra her on yılda dünya ekonomik raporunun konusunun “yoksulluk” olmasına karar verilmiş ve bu kapsamda 2000 yılı raporunun konusu yine yoksulluk olmuştur. 2000 yılı raporunda daha geniş bir yoksulluk tanımı yapılarak, yoksulluk sadece gelir açısından değil, aynı zamanda eğitim, sağlık ve kültürel yoksunluk açısından da tanım genişletilmiştir. Bu kapsamda büyümeye vurgu yapılırken, büyüme oranının yoksulluğu azaltacak şekilde ortaya çıkmasının önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca, gelirin yeniden dağıtılmasında etkin kamu ve özel sektör politikalarının uygulanması önerilmiştir. Piyasalar için güçlü kurumsal temellerin yaratılması ve yoksul kitlelere hizmet üretecek sosyal kurumların kamu, özel ve gönüllü kuruluşlarca desteklenmesi ve/veya oluşturulması gibi hedefler yer almıştır (Maxwell, 2000: 11). 2000 yılı raporunda öne çıkan politika önerileri; fırsat (opportunity), yetki verme (empowerment) ve güvenlik (security) olmuştur. Raporun 1990’lar boyunca yoksullukla ilgili yapılmış olan çalışmaların bir sentezi niteliğinde olduğu görülmektedir (Uzun, 2003: 165).

Küresel yoksulluk, Birleşmiş Milletler tarafından da önemli bir sorun olarak algılanmakta ve BM’lere bağlı bazı örgütlerin bu yönde çalıştıkları bilinmektedir. BM’ler 6-8 Eylül 2002 tarihinde New York’ta üye 189 ülkenin devlet ya da hükümet başkanlarının katılımı ile “Milenyum Zirvesi” (Binyıl Zirvesi) adı ile bir zirve düzenlemiş ve 2015 yılına kadar ulaşılması hedeflenen sekiz amaç belirlemişlerdir. Birinci ve öncelikli amaç “yoksulluk ve açlığın azaltılması” olarak belirlenmiştir.¹ Bildirge ile adeta insanların yaşadığı, aşırı yoksulluktan kaynaklanan onur kırıcı ve insanlık dışı koşulların ortadan

¹ Diğer amaçlar, temel eğitimin evrensel düzeyde sağlanması; Cinsiyet eşitliği; Çocuk ölümlerinin azaltılması; Anne sağlığının düzeltilmesi; HIV/AIDS vb. gibi diğer bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesi; Sürdürülebilir bir çevrenin sağlanması ile Kalkınma için global bir katılımın teşvik edilmesi şeklinde sıralanabilir.

kaldırılması taahhüdü yapılmaktadır. 2015'e kadar günde bir Dolardan daha az bir gelire sahip olan yoksul kitlelerin durumlarının iyileştirilmesi için global ölçekli projelerin geliştirilerek, Gelişmiş Ülkelerce yapılan yardımların miktar ve oranlarının artırılması önerilmiştir. Hatta bu konuda bir oranda verilerek, yardımların iki katına (100 Milyar Dolar) çıkarılması gereği vurgulanmıştır. Raporda ayrıca, yoksullukla baş etmek için yardım, ticaret ve güvenlik şeklinde üç spesifik öneri getirilmektedir. Sözü edilen bu alanlarda, ortak bir tutumun belirlenmesinin gerekliliği üzerinde durulan raporda, bu yönde atılacak adımların küresel kalkınmaya yardımcı olacağı da vurgulanmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da, yoksul ülkelerde yoksullukla mücadele konusunda gerekli yatırımların yeterince yapılamaması ve bu konuda etkin bir siyasi iradenin ortaya çıkmaması söz konusu fonan bu ülkelerin yeterli düzeyde yararlanamamasına neden olacaktır.

4. Türkiye'de Yoksulluk Olgusu

Bugün, gelişmiş ülkeler de dahi, yoksul ailelerin varlığından bahsetmek mümkündür. Ancak, bu ülkelerde sosyal devlet anlayışı, ileri bir boyutta olduğundan ve sosyal politika araçlarını da etkin bir şekilde uygulandığından, yoksul ailelerin en azından daha da yoksullaşmasının önüne geçilmekte, kendilerine ve bakmakla yükümlü aile fertlerine, sosyal yönden kabul edilebilir asgari seviyede bir hayat standardını yakalama fırsatı verilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1961 yılından beri anayasal anlamda sosyal devlet olmasına rağmen, kronikleşen ve yaygınlaşan yoksulluk sorununa karşı kalıcı bir çözüm stratejisi oluşturma bakımından yetersiz kalmıştır. Şüphesiz, bunun böyle olmasının başında makro ekonomik istikrarsızlıklar (özellikle enflasyon), istihdam imkânlarının yetersizliği ile yoksul kişi ve ailelere dönük çok amaçlı ve kapsamlı sosyal politikaların geliştirilmemiş olması yer almaktadır.

Türkiye Devleti sosyal devlet olma gereklerini aşağıda açıklanacak bazı nedenlerden dolayı etkin bir şekilde gerçekleştirememiştir. Türkiye GOÜ bir ülke konumunda olup, özellikle 1980'lerden sonra başta IMF ve Dünya Bankası olmak üzere uluslar arası mali kurumların neo-liberal politika önerileri bağlamında ekonomisini dışarıya açarak gelişme ve büyümesini bu doğrultuda yönlendirmiştir. Ancak tüm diğer benzer konumda olan ülkeler gibi makro ekonomik istikrarını bu yöntemlerle sağlayamadığı gibi, ciddi bir ekonomik istikrarsızlık sürecine girmiştir. Bu süreçte yoksulluk olgusu sayı, coğrafi konum, sektörel ve gelir olarak biçim değiştirmiş ve özellikle iç göç olgusu ile kır yoksulluğuna önemli ölçüde kent yoksulluğu eklenmiştir.

4.1. Türkiye'nin Beşeri Sermaye, Yoksulluk Endeksi ve DİE Yoksulluk Araştırması

Yoksulluk incelemelerinin temelde ekonomik ve sosyal yoksunluklar kapsamında ele alınması nedeniyle, Türkiye açısından yoksulluk olgusu öncelikle genel sosyo-ekonomik durumun analizi yapılmak suretiyle incelenecektir. Konu BM'ler "Beşeri Kalkınma Endeksi"nde yer alan Türkiye ile ilgili rakamlar bazında gözden geçirilecek ve ülkemizdeki yoksulluk gerçeğini ilk defa bu kadar net görebildiğimiz DİE 2002 Yoksulluk Çalışma Sonuçları bağlamında yoksulluk olgusu irdelenecektir. Daha sonra devlet yoksulluk ilişkisi kapsamında kamu harcaması ve kamu hizmetleri ile yoksulluk arasındaki ilişkiye yer verilecektir.

4.1.1. Beşeri Sermaye ve Yoksulluk Endeksi

Türkiye'nin GOÜ klasmanında yer alan bir ülke olarak beşeri sermaye konusunda oldukça yetersiz olduğu söylenebilir. Söz konusu indeksin genel sıralamasında ülkemiz 2005 yılın için hazırlanan endekste 177 ülke içinde 94. sırada yer almıştır. Türkiye bu seviye ile "orta gelirli ülkeler" sınıfında yer almaktadır.

Günümüzde geleneksel "okur-yazar"lığın yerini "bilgi okur-yazar"lığı almıştır. Bu bağlamda temel eğitim, orta öğretim yanında bilimsel bilgi üreten ve bunları topluma dağıtma fonksiyonlarını gören Yükseköğretim Kurumları çok önemli hale gelmektedir. Türkiye AB'ye üyelik yolunda bugüne kadar birçok uyumlaştırma politikası uygulamış ve uygulamaya devam etmektedir. Ancak eğitim, bilgi teknolojileri konusunda, özellikle gelişmiş AB ülkelerinin düzeyinin çok altındadır. Hatta UNDP Kalkınma İndeks verilerine bakıldığında okullaşma oranı, bölgesel dengesizlikler ve en önemlisi kadınların sosyo-ekonomik ve siyasi yaşamdaki yerleri itibarıyla Suriye, Mısır gibi Orta doğu ülkeleri ile Ruanda, Gana, Bostwana gibi bazı Afrika ülkelerinin gerisinde kaldığı görülmektedir (UNDP, 2005).

Bilgi çağında, bilgiyi üretmek ve/veya üretilmiş bilgileri kullanmak için yükseköğretim kurumlarına büyük işler düşmektedir. Ancak bu kurumların devlet tarafından desteklenmesi, sanayi işbirliği sağlanarak büyük ölçekli araştırma projelerinin oluşturulması gerekmektedir. Çünkü Türkiye'de dâhil birçok GOÜ'de eğitim ve işgücü dengesi sağlanamamaktadır.

Ülkemizde de istihdamın % 75'i ilköğretim ve daha az eğitilmiş olanlardan oluşmaktadır. İşgücünün eğitim seviyesinin artırılması ve aynı zamanda eğitilmiş nüfusun istihdam düzeyinin yükseltilmesi gereği açıktır. İstenilen düzeyde olmasa da Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT)'ndeki gelişmeler eğitilmiş nüfusun iş bulabilme olasılığını her geçen gün daraltmaktadır. İşgücünün eğitim durumuna göre dağılımına bakıldığında, İstihdam edilen nüfus içinde sadece yüzde 10'luk bir kesim yüksek öğrenim görmüştür. Yüzde 61'i ilköğretim mezunu iken, yüzde 29'luk bir kesim ortaokul ve lise eğitiminden yararlanmıştı.

Bu rakamlar aynı zamanda nüfusun refah düzeyi konusunda da ipuçları vermektedir. Nitekim özellikle kırsal yoksulluğun yüksek olduğu ülkemizde toplam istihdam içinde sektörel paylara bakıldığında, tarım sektörü % 38, sanayi sektörü % 24 ve hizmetler sektörü % 38 paya sahip bulunmaktadır (DİE, 2004). GÜ'lerde % 5 dolayında olan tarımsal istihdam ülkemizde yüksektir. Verimlilik açısından ise düşük düzeydedir. Bu durumsa yeni yatırım imkânlarını kısıtlarken, işgücü talebinin azalmasına dolayısı ile gelirin azalarak çalışan kesimlerin dahi yoksullaşmasına ortam hazırlamaktadır.

İstihdam edilenlerin yüzde 53'ünü herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların oluşturması, kayıt dışı istihdamın formel istihdamın yarısını oluşturduğunu göstermesi açısından ilginçtir. Çocuk işçiliği konusunda rakamlara bakıldığında, 12-17 yaş grubunda çalışan çocukların sayısını 1 milyon 59 bin olarak görülmektedir. 1 milyon dolayında yabancı kaçak işçinin piyasada istihdam edildiği de yetkililer tarafından dile getirilmektedir (Kenar, 2004). Türkiye'deki iş gücü piyasası AB ile karşılaştırıldığında, düşük iş gücüne katılma ve istihdam oranı, işsizlik ve özellikle genç işsizlik oranlarının yüksekliği, iş gücünün eğitim düzeyinin düşük olması ve düşük verimlilik, tarım sektörünün istihdamdaki payının yüksekliği, kayıt dışılık ve enformel olguları, yabancı kaçak işçilik ve çocuk işçiliği sorunlarına sahip olarak görülmektedir. IMF destekli "dezenflasyon politikaları"nın bir sonucu olarak mevcut etkin istihdam politikaları uygulayamamakta ve buna bağlı olarak ekonomik büyüme kaydetmesine karşın, özellikle genç işgücü arzını karşılayacak bir istihdam seviyesi yaratamamakta ve ülkemiz giderek mutlak ve göreceli yoksul anlamında yoksullaşmaktadır.

DİE ile Dünya Bankası tarafından hazırlanan rapora göre, 1994 ile 2002 yılları arasındaki dönemde ülkemizde yoksulluk oranı azalmamış, aksine yüzde 27 oranında artmıştır. 2005 İnsani Gelişme Endeksine göre Türkiye 103 Gelişmekte Olan Ülke içinde yoksulluk açısından 19. sıradadır. Türkiye'de yoksulluk özellikle bölgesel gelişme farklılıklarına yakın bir düzeyde seyrederken kırsal bölgelerde yoksul kitlelerin yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Bunu yanında büyük ölçüde bölgesel dengesizliklerin teşvik ettiği iç göçlerin etkisi ile gelişmiş merkezlerin çevresinde kümelenen yoksul kesimlerin ortaya çıkardığı kent yoksulluğu olgusu da ülkemizin bir başka gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim BM'ler Kalkınma Programının yoksulluk alanında yaptırdığı son araştırmada Türkiye'de "yeni bir yoksulluğun" artmakta olduğu dile getirilmiştir (UNDP, 2005). Buna göre, geleneksel olarak akraba ile arkadaş ve komşuların desteği ile iyileştirilemez düzeyde bir yoksulluk olgusunun ortaya çıkması ile yeni bir durum oluşmaktadır. Bu konu literatürde geleneksel toplumsal ilişkiler içinde kendini yoksul tanımlamayan kesimlerin piyasa ekonomilerinin gelişimine paralel olarak birey haline dönüşmeleri ve geleneksel çevrelerinden uzak ve herkesin kendi başının çaresine bakmak durumunda olduğu bir ortama sürüklenmeleriyle meydana çıkan yeni bir yoksulluk olgusu olarak tanımlanmaktadır (Özel, 2005: 58-59).

Yoksulluk oranlarının yüksek olduğu ülkelerde "yolsuzluk" oranlarının da yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye "Uluslararası Yolsuzluk Endeksinde" 133 ülke

İNİNDE 75. SıradA yer Alarak AŞIRI "yolsuz" bir ÜLke konumunda gözükmeKtedir (UNDP, 2005). Bir toplumda yolsuzluğun artmasının önemli toplumsal refah kayıplarına ve dolayısı ile yoksulluğun artmasına neden olduğu bilinmektedir. Yolsuzluğun ve yoksulluğun bu denli büyük rakamlara ulaştığı Ülkemizde rekabet, katma Değer, bilgi yaratma süreçlerinin etkin İŞlemesi beklenemez. Sahip olduğu Milli Gelir düzeyi ile dünyanın 20 ekonomisinden biri olan Türkiye'nin yine 2005 UNDP rakamlarına göre teknoloji üreten ilk 25 ÜLke arasında adı ne yazık ki geçmemekte, ancak 102 ÜLke arasında 54. sıradA yer alabilmektedir. İhracatta teknoloji mamullerinin payı da sadece yüzde 2 oranındadır. Makro ekonomik ortamın uygunluğu açısından yine 102 ÜLke arasında 82. ve istikrarı açısından 94. sıradA bulunmaktadır. Türkiye, kamu kurumsal yapısının elverişliliği açısından 63. sıradA, konratlara sadakat ve mülkiyet haklarının sağlamlığı açısından 52. sıradA ancak kendine yer bulabilmektedir.

4.1.2. DİE Yoksulluk Araştırması

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 2002 yoksulluk çalışmasında, eşdeğer kiŞi başına tüketim harcaması medyan Değerinin %50'si görelİ yoksulluk sınırı olarak tanımlanmıştır. Görelİ yoksulluk oranı ise, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, görelİ yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

DİE tarafından Dünya Bankası'ndan sağlanan kredi desteği ile 2001 yılından itibaren Sosyal Riskin Azaltılması Projesi yürütölmektedir. Proje kapsamında, hanehalkı bütçe anketlerinin uygulanması ve anketin sonuçlarına dayalı olarak yoksulluk analizlerinin yapılması da yer almaktadır. Bu bağlamda, 2002 yılında uygulanan Hanehalkı Bütçe Anketi'nden elde edilen verilere dayalı olarak Türkiye'de yoksulluğun profili, nedenleri ve sonuçları üzerine Devlet İstatistik Enstitüsü ile Dünya Bankası birlikte çalışarak, ulaşılan sonuçları 2004'te açıklamışlardır. (DİE, 2004), Bu çalışmada, gerek gıda, gerekse gıda ve gıda dışı harcama bileşenlerini içeren mutlak yoksulluk sınırları hesaplanmıştır.²

² Çalışmada, gıda yoksulluğunun temelini teşkil edecek olan gıda sepetinin belirlenmesinde 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılmıştır. Gıda harcamasına göre sıralı 3. ve 4. %10'luk dilimler, referans grup olarak alınmış ve bu hanelerin gıda tüketiminde en önemli paya sahip 80 madde gıda sepeti olarak tespit edilmiştir. Bir ferdin günlük asgari 2100 kalori almasını sağlayacak miktarlar, bu 80 maddeden oluşturulmuştur. Bu sepetin maliyeti gıda yoksulluk sınırı olarak alınmıştır. Gıda yoksulluk oranı, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

Fertlerin gıdanın yanı sıra gıda dışı ihtiyaçları da bulunmaktadır. Bu ihtiyaçları göz önüne almak için gıda yoksulluk sınırına, gıda dışı mal ve hizmet payının da eklenmesi gerekmektedir. Bu yoksulluk sınırının belirlenmesi amacıyla da toplam tüketimleri gıda yoksulluk sınırının hemen üstünde olan hanelerin toplam harcama içindeki gıda dışı harcama payı (%57) esas alınmıştır. Buna göre gıda ve gıda dışı mal ve hizmetleri kapsayacak şekilde yoksulluk sınırı belirlenmiştir. Gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı ise, eşdeğer

Buna göre, Türkiye'de nüfusun % 1.35'i gıda harcamalarını kapsayan yoksulluk sınırının altında iken, % 26.96'sı gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında bir yaşam seviyesine sahip bulunmaktadır. Ülkemizde yoksulluk sınırında yaşayan diğer deyişle gıda yoksulu olan nüfus DİE verilerine göre yılı yaklaşık olarak 926 bin kişi civarındadır. Gıda yoksulluğu, gıda harcaması maliyetinin gıda yoksulluk (açlık) sınırı olarak kabul edildiği durumda, hane halklarının toplam tüketim harcamasının bu sınırın altında olmasıdır. Gıda yoksulluğu oranı ise, bu sınırın altında yer alan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmaktadır. Bu oran Türkiye geneli için % 1.35 iken, kırsal yerleşim yerlerinde % 2.01'e çıkmakta, kentsel yerleşim yerlerinde ise % 0.92'ye düşmektedir.

DİE verilerine göre, Türkiye'de 18.4 milyon kişi, gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altındadır.

Gıda ve gıda dışı yoksulluk ise, gıda ve gıda dışı harcamaların maliyetinin hane halkının toplam tüketim harcamasından az olduğu durumdur. Gıda yoksulluğuna benzer yapı burada da karşımıza çıkmaktadır. Kırsal yerleşim yerlerinde, kentsel yerlere göre daha yüksek oranda yoksul yaşamaktadır. Türkiye geneli için bu oran % 26.96 iken, kırsal yerleşim yerleri için % 34.48, kentsel yerleşim yerleri için ise % 21.95 olarak tahmin edilmiştir.

Uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan yoksulluk sınırlarına bakıldığında; satın alma gücü paritesine göre kişi başına günlük 1 \$'ın yoksulluk sınırı olduğu durumda, Türkiye geneli için yoksulluk oranı % 0.20 olurken, sınır 2.15 \$ olarak belirlendiğinde bu oran % 3.04 ve sınır 4.3 \$ olarak belirlendiğinde ise, % 30.3 olarak gerçekleşmektedir. Yine kırsal yerleşim yerlerinde yoksulluk kentsel yerlere göre daha fazladır.

Türkiye genelinde, hane halkı büyüklüğü 7 ve daha fazla olan hane halkları içinde yoksul hane halklarının oranı % 45.95'tir.

Türkiye genelinde hane halkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk oranı da artmaktadır. Hane halkı büyüklüğü 1-2 olan hanelerdeki yoksulluk oranı % 16.48 iken, 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerde bu oranın % 47.38 olduğu görülmektedir.

Görelî yoksulluk, eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin % 50'sinin yoksulluk sınırı olarak belirlendiği durumda, Türkiye geneli için yoksulluk oranı

fert başına tüketim harcaması, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak alınmıştır.

Çalışmada ayrıca özellikle uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan çeşitli yoksulluk sınırları da hesaplanmıştır. Bu bağlamda, satın alma gücü paritesine göre günlük kişi başına 1 \$, 2.15 \$ ve 4.30 \$ değerleri yoksulluk sınırları olarak tanımlanmıştır. Eşdeğer fert başına tüketim harcaması, satın alma gücü paritesine göre günlük kişi başına 1 \$, 2.15 \$ ve 4.30 \$'ın altında kalanlar yoksul olarak belirlenmiştir.

%14.74. kırsal yerleşim yerleri için %19.86 ve kentsel yerleşim yerleri için % 11.33 olarak tahmin edilmiştir.

Nüfus iktisadi faaliyet alanlarına göre incelendiğinde yoksulluğun bazı alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Nitekim kırsal yerlerde, tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektöründe çalışanların %36.62'sinin yoksul olduğu tahmin edilmiştir.

Yoksul fertler, iktisadi faaliyet kollarına göre incelendiğinde, kırsal ve kentsel yerler ayrımında hemen hemen aynı sektörler göze çarpmakta ancak kır ve kent ayrımında sektör sıralamalarında değişiklik söz konusu olmaktadır. Türkiye genelinde, tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektörü, çalışanların % 36.19'luk oranla yoksulluk riskinin en fazla olduğu sektör olarak birinci sırayı almaktadır. Bunu, % 35.92 ile inşaat ve bayındırlık sektörü izlerken, kentsel yerlerde ise birinci sırayı inşaat ve bayındırlık sektörü (% 37.62), ikinci sırayı tarım sektörü (% 32.80) almaktadır. Türkiye genelinde en düşük yoksulluk riski taşıyan sektör ise madencilik ve taşocakçılığı sektörüdür. Nitekim yukarıda beşeri sermayenin önemine vurgu yapılırken, beşeri sermaye yatırımlarının arttırılarak insan kalitesinin arttırılmasının gerekliliğinden hareket edilmektedir. Artan eğitim imkânları yanında sağlık, beslenme, konut, meslek edindirme ve göç politikaları ile ülkemizde yoğun yoksulluğun yaşandığı iş kollarında verimliliği ve gelirleri arttırarak yoksulluk sorunu önemli ölçüde giderilebilir.

Konuya özellikle eğitim açısından bakıldığında, eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riskinin de azaldığı görülmektedir. Hane halkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yoksulluk oranlarına bakıldığında; eğitim durumunun yoksulluğu en iyi açıklayan değişkenlerden biri olduğu göze çarpmaktadır. Gerek kır, gerekse kentsel yerlerde eğitim durumunun artması yoksulluk riskini azaltmaktadır. Buna göre; toplam nüfus içindeki oranları da dikkate alınarak eğitim durumlarına göre yoksulluk oranları incelendiğinde, Türkiye geneli için % 11.27'lik nüfus payına sahip okuryazar olmayan fertlerde yoksulluk oranı % 41.07 iken, % 3.79'luk nüfus payına sahip yüksekokul, fakülte ve üstü eğitilmiş fertlerde yoksulluk oranı % 1.57'ye düşmektedir. Aynı oran, kırsal yerlerde sırasıyla % 46.42 ve % 4.37'ye yükselmektedir. Türkiye genelinde okur-yazar olup bir okul bitirmeyen fertler için yoksulluk oranı % 34.60 olup bu oran kırsal yerlerde % 41.13'e yükselmektedir.

Çalışan nüfus açısından yoksulluk oranlarına bakıldığında, en yüksek risk taşıyan grubun yevmiyeli (geçici, mevsimlik) olarak çalışanlar olduğu gözlenmektedir. Türkiye geneli için bu grup % 45.01'lik yoksulluk oranına sahip iken, en düşük yoksulluk oranına sahip işverenlerde bu oran % 8.99 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle kırsal yerlerde oldukça yüksek nüfus payına sahip ücretsiz aile işçileri de ikinci sırada yoksulluk riskine sahip grubu teşkil etmektedir. İşsizlerde yoksulluk riski, Türkiye genelinde % 32.44 iken, kentsel yerlerde % 22.99. kırsal yerlerde ise % 62.56 olarak gerçekleşmiştir.

4.1.3. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Yoksulluk İlişkisi

Kamu harcamaları bir ekonomide devletin kaynak tahsisindeki yerini ve büyüklüğünü belirlemenin en kolay yoludur. Kamu harcamaları, kamusal nitelikli hizmetler için yapılır. Kamu harcamalarının yönlendiği hizmetler ekonomik ve sosyal karakterli olabilir. Yoksulluğun azaltılmasında ve yeni yoksulların oluşmaması yönünde kullanılabilir kamu harcamalarının, birçok GOÜ’de mali disiplinin sağlanması ve faiz maliyetlerinin karşılanması ile ekonominin borç ödeyebilme kapasitesi kazanabilmesi için azaltıldığı bilinmektedir. Ancak, bütçe harcamalarının kısılma yoluna gidildiği zaman bu kısıntının hangi harcamalarda olacağı, diğer bir deyişle bunun hangi kesimlere yansıtacağı konusunda herhangi bir teorik temel ortaya konmuş değildir (Kirmanoğlu-Arıkboğa, 2002). Avrupa Birliği üyelerinden 13 ülke için yapılmış bir araştırmada, kamu borçlarının yüksek olan ülkelere düşük olan ülkelere göre, faiz dışı bütçe harcamalarının daha düşük olduğu saptanmıştır (Krogstrup, 2002). Sosyal harcamaların kamu borç yükü karşısında nasıl etkilendiği konusunda ise kapsamlı bir araştırma Ravallion tarafından yapılmış ve bütçe harcamalarının kısıldığı dönemlerde en yoksullara yönelik programların etkilenmediği ancak genel sosyal harcamaların ve özel olarak belirli hedeflere yönelik sosyal harcamaların ağır biçimde kısıldığı bulunmuştur (Ravallion, 2000). Vito Tanzi, sanayileşmiş ülkelerin çeşitli bütçe harcamaları istatistiklerini değerlendirirken, 1990’lı yıllar sonrası için “kamu faiz ödemeleri ile kamu yatırımları arasında negatif korelasyon olduğunu” (Tanzi ve Schuknecht, 2000: 47) vurgulamaktadır. Sonuçta yapılan ampirik çalışmalardan ve uygulamalardan kamu borçları nedeniyle baskılanan bütçelerde harcamaların kısılması gündeme gelmektedir. Kamu harcamaları toplumda özellikle ekonomik olarak korunmaya muhtaç olanlara yönlendirilmelidir.

Gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının GSMH’ye oranı yüzde 50'lere yakındır. Oysa birçok GOÜ’de olduğu gibi, ülkemizde konsolide bütçenin yarısına yakın bir kısmı faiz harcamalarına gitmektedir (Tablo 1). (1993 yılında bu oran % 23.7 civarındadır. Diğer deyişle bütçenin yaklaşık ¼’ü oranındadır.) Kamu harcamaları faiz giderleri düşüldüğünde kamu harcamalarının GSMH içindeki payının % 20 olduğu görülmektedir. Bu durum, kamu harcamaları içersinde faiz giderlerinin yüksek düzeylerde olduğunu göstermektedir.

Tablo 1
Konsolide Bütçe İçinde Harcamaların Fonksiyonel Dağılımı (%)

YILLAR	EĞİTİM	SAĞLIK	PERSONEL	FAİZ	YATIRIM
1993	16.5	3.9	34.56	23.70	11.74
1994	14.1	3.8	30.26	33.10	8.53
1995	15.5	3.9	29.15	29.20	8.5
1996	11.0	3.0	29.59	32.80	5.9
1997	11.4	3.3	25.75	28.80	7.95
1998	12.1	3.0	24.79	39.60	6.4
1999	11.8	2.9	24.61	38.20	5.5
2000	10.1	2.4	21.37	43.80	5.3
2001	8.7	2.9	18.88	51.00	5.15
2002	8.9	3.4	19.96	41.50	6.36
2003	9.3	3.4	19.21	44.56	5.48
2004	10.7	3.5	18.98	42.89	4.7

Kaynak: D.İ.E. verilerinden hazırlanmıştır.

Faiz giderleri, bütçeyi önemli ölçüde baskılayarak, kamu hizmetlerinin ve yatırımlarının azalmasına ve hatta niteliksizleşmesine yol açmaktadır. Nitekim Türkiye’de özellikle 1994 yılından sonra konsolide bütçe içinde eğitim ve sağlık harcamalarının giderek düşme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Faiz harcamaları 1990’dan bu yana % 20’lerden % 43’lere yükselirken, eğitim harcamaları %18.8’den % 10 düzeyine, sağlık harcamaları ise % 4.7’den, % 3.5 düzeylerine düşmüştür. Yatırım harcamalarındaki düşüş ise daha fazladır. 1986 yılında bu kaleme bütçeden ayrılan pay % 21.3 iken, bu oran 2004 yılında % 4.7 olarak öngörülmektedir.

Yine personele ayrılan pay 1992 yılında % 41.74 düzeyinde iken bu oranın 2004 yılı için % 18.98 düzeyindedir.

Tablo 1’den izlenebileceği gibi, devlet bütçesi, sosyal ve ekonomik büyümeyi sağlamak bir yana, borç faizi ödemek suretiyle bir transfer bütçesi halini almıştır. Bütçenin yaklaşık yarısı borç faizlerinin ödemesine giderken, borç stoku ise büyümeye devam etmektedir. Kamu harcamalarından yapılan kısıntılar, personel alımlarına getirilen sınırlandırmalar, eğitime ve sağlığa ayrılan payın azaltılmasının ve özelleştirme faaliyetlerinin borç miktarını azaltmaya yetmedikleri aksine borçların büyüdüğü görülmektedir. Maliye Bakanlığı verilerine göre son on yılda kamu çalışanlarının yüzde 15 yoksullaşmış oldukları dikkati çekmektedir (Maliye Bakanlığı, 2005). OECD ülkelerinde kamu çalışanlarının nüfusa ve toplam istihdama oranlarına bakıldığında, Türkiye’de kamu çalışanı sayısının çok fazla olmadığı görülmektedir. Örneğin, Finlandiya, Fransa ve Macaristan gibi ülkelerde toplam istihdam içinde kamu çalışanlarının oranı % 20’lerin üzerindeyken, Türkiye’de bu oranın sadece % 9 olduğu görülmektedir.

2003’te milli gelirin yüzde 20’lik 5 nüfus diliminde dağılımını gösteren oranlar, tüketim harcamaları dağılımı için kullanılmıştır. Gelir dağılımı ile tüketim harcamaları

dağılımı farklıdır. Ancak başka gösterge olmadığından bu tablo konu ile ilgili önemli ipucu niteliğinde bilgiler sunmaktadır. Nüfusun beş dilimden oluşan yüzde yirmilik oranlarına bakıldığında, en fakir grubun Milli Gelirden'den aldığı pay, 6.8 iken, en zengin grubun payı 45.1'dir. Kişi başı toplam tüketimde bu paylar sırası ile 3.69 ve 24.50'dir.

Tablo 2
Özel Tüketim Harcamalarının Dağılımı

	Milli Gelirden Grubun Aldığı Pay (%)	Gruba Toplam Tüketimden Düşen Pay (Milyon \$)	Yıl Ortası Nüfus (Bin Kişi)	Kişi Başı Yıllık Tüketim (\$)	Kişi Başı Günlük Tüketim (\$)	Kişi Başı Yıllık Tüketim (YTL)
1. %20 Nüfus (en yoksul)	6.8	13.514	14.356	941	2.58	3.69
1. %20 Nüfus (yoksul)	11.3	22.456	14.356	1.564	4.29	6.14
1. %20 Nüfus (orta direk)	15.4	30.604	14.356	2.132	5.84	8.37
1. %20 Nüfus (zengin)	21.4	42.528	14.356	2.962	8.12	11.62
1. %20 Nüfus (en zengin)	45.1	89.626	14.356	6.243	17.10	24.50
TOPLAM	100	198.728	71.780	2.688	7.36	10.54

Kaynak: D.İ.E. verilerinden hazırlanmıştır.

Tablo 2'de her grubun toplam tüketimden aldığı payı gösterilmektedir. Her grupta 14.3 milyon kişi olduğu varsayılmaktadır. Gruba düşen toplam tüketim harcamasının 14.3 milyon kişiye bölünmesiyle kişi başı yıllık tüketim rakamına ulaşılmaktadır. Yıllık tüketimin 365 güne bölünmesiyle de günlük tüketim hesaplanmaktadır.

Milli gelirin yüzde 20'lik nüfus dilimlerine dağılımı ile ilgili son tespitler 2003 yılına aittir. Her grubun milli gelirden aldığı paya göre gruba düşen milli gelir toplamı verilmektedir. Her grupta 14.3 milyon kişi olduğu varsayılmaktadır. Milli Gelirin dağılımı olarak bakıldığında, en yoksul % 20'lik dilimdeki gruba düşen gelirden alınan pay yıllık %1.421 iken, günlük olarak 3.85'dir. Bu oran en yüksek % 20'lik dilimde sırası ile 9.425 ve 25.75 olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece verilen rakamlara bakıldığında ülkemizdeki yoksullaşmanın küçümsenemeyecek düzeyde olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 3
Milli Gelirin Dağılımı (2004)

	Milli Gelirden Grubun Aldığı Pay (%)	Gruba Düşen Milli Gelir (Milyon \$)	Yıl Ortası Nüfus (Bin Kişi)	Kişi Başı Milli Gelir Yıl Ort. (\$)	Kişi Başı Milli Gelir Gün Ort. (\$)
1. %20 Nüfus (en yoksul)	6.8	20.400	14.356	1.421	3.85
1. %20 Nüfus (yoksul)	11.3	33.900	14.356	2.361	6.52
1. %20 Nüfus (orta direk)	15.4	46.200	14.356	3.218	8.87
1. %20 Nüfus (zengin)	21.4	64.200	14.356	4.472	12.25
1. %20 Nüfus (en zengin)	45.1	135.300	14.356	9.425	25.75
TOPLAM	100	300.000	71.780	4.172	11.43

Kaynak: D.İ.E. verilerinden hazırlanmıştır.

5. Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Programları ve Stratejileri

Türkiye’de yoksulluk sorunu, 1990’lı yıllara kadar resmi olarak dillendirilmeyen ve özellikle ekonomi bilimi içinde çok irdelenmeyen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Artan küresel yoksulluk ve uluslararası kuruluşların bu konudaki çalışmaları ile ülke içinde artan kır yoksulluğunun yanı sıra kent yoksulluğu ve işsizlik gibi sorunlar “yoksullaşma olgusu”na olan ilginin artmasına da yol açmıştır.

Türkiye’de 1980’lere kadar görülen yoksulluk daha çok ekonomide gelir eşitsizliğini gideren politikalarla ve geleneksel yardımlaşma ve dayanışma ile gideriliyordu. Tarımdaki destekleme politikaları, ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri, kentlerde gecekondulaşma, sendikal hareketlerin gelişmişliği, içe dayalı bir büyüme modelinden kaynaklanan yüksek ücret politikası gelir dağılımında eşitsizliklerin büyümesinin önüne geçmişti. 1980’lerden sonra hissedilen ve 1990’larda hızlanan makro ekonomik istikrarsızlıklar reel gelirin artmamasına ve hatta enflasyon nedeniyle sürekli aşınmasına neden olurken, kamu iç borç senetleri nedeniyle izlenen yüksek reel faiz politikaları, hem faiz gelirleri içinde eşitsizliğin artmasına hem de faiz gelirlerinin toplam gelirler içindeki yerinin büyüyerek gelir dağılımında ciddi boyutlarda dengesizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye’de gelirin dağılımının iktisadi rasyonellikten uzak, çoğunlukla siyasi ölçütlerle bir tür rant aktarımı şeklinde ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Teşvik ve sübvansiyonlar siyasi-bürokratik ilişki ağları şeklinde bir rant dağıtım mekanizması halini almıştır. Finansal piyasaların kamu müdahaleleri sonucu etkin işleyememesi tarımdan sanayiye dönüşümün gerçekleştirilmesinin önündeki önemli engellerden olmuştur. Ayrıca ekonomideki yetersiz girişim ve yatırımlarda bu süreci olumsuz olarak besleyen diğer etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de yoksullukla mücadelenin kamu kurumları açısından durumu oldukça karmaşık bir idari yapı ve anlayışına sahiptir. Sosyal Yardım ve sosyal hizmetlerden sorumlu olan Sağlık bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının birçok faaliyeti birbirine benzemekte ve aralarındaki koordinasyonsuzluk nedeni ile aynılık taşıyan projelerde bir araya gelememektedirler. Ayrıca Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ile Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu Başbakanlığa bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmekte ve kendi alanlarında yoksullukla mücadelede ve yoksulluğun önlenmesinde riskli kesimlere yönelik projeler üretmekte ve programlar uygulamaktadırlar.³ Bir çok kurumsal çabaya rağmen hala ülkemizde sosyal risk taşıyan, aile, kadın, çocuk, yaşlı, özürülü, mülteci, hasta, göçmen, emekli, evsiz, alkol ve madde bağımlısı, yoksulluk vb. durumda olan grupların muhtaçlıklarının giderilmesinde maddi destekler yanında verilen sosyal dışlanmıslığı önlemeye ve yoksulluk kültürünün

³ SHÇEK’e bağlı Kuruluşlar içinde, Çocuk Yuvaları; Yetiştirme Yurtları; Huzurevleri; Kreş ve Gündüz Bakım Evleri; Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri; Toplum Merkezleri; Çocuk ve Gençlik Merkezleri; Yaşlı Dayanma Merkezleri; Aile Dayanışma Merkezleri yer almaktadır.

yerleşmemesine dayanak oluşturacak danışma ve rehabilitasyon hizmetleri de oldukça yetersizdir.

Türkiye özelinde konuya yaklaşıldığı zaman, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF), sosyal yardım konusunda merkezi devlet politikasının en önemli aracı olarak görünmektedir. 1986 yılında yürürlüğe giren bir yasayla kurulan Fon'un bu alanda yaptığı çalışmalar, yoksul kesimin desteklenmesinde büyük önem arz etmektedir. Anayasa'nın 2. maddesinde ifadesini bulan "Sosyal Devlet" ilkesinin en belirgin oluşumu olan Fon, sosyal güvenlikten yoksun muhtaç ve düşkünlere ilişkin devletin sosyal sorumluluklarını yerine getirmektedir. Halen 81 il ve 850 ilçe olmak üzere toplam 931 adet Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı faaliyetlerini sürdürmektedir (SHCEK, 2005).

SYDTF, ayrıca, 2001 yılında yürürlüğe giren ve yaşanan ekonomik krizin yoksul aileler üzerindeki etkilerini azaltarak gelecekteki benzer risklere karşı mücadele etme kapasitelerini artırmayı amaçlayan Sosyal Riski Azaltma Projesi'nin de uygulayıcı kuruluşudur. Projenin bölümlerinden biri, 2001'de yaşanan ekonomik krizin, en dezavantajlı kesim üzerindeki etkilerinin hemen azaltılmasını amaçlayan ve SYDTF'nin yürütmekte olduğu eğitim, gıda, yakacak, giyim gibi sosyal yardımlarının maddi anlamda desteklenmesini öngören Hızlı Yardım'dır. İkinci bölüm, SYDTF'nin, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının (SYDV), yaşlı ve kimsesizlere sosyal hizmet sağlayan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun (SHÇEK) ve yoksulluk çalışmaları için çeşitli veriler üreten ve mevcut verileri güncelleyen Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) kurumsal kapasitesini arttırmaya yönelik Kurumsal Gelişim Bölümü'dür. Son iki bölümden biri olan Şartlı Nakit Transferi, yoksulluğun kuşaklar arası aktarımını engellemeyi ve eğitilmiş ve sağlıklı bir nesil yetiştirilmesini; Yerel Girişimler ise yoksul kesime istihdam olanakları sunarak kalıcı bir gelir desteği ve onları daha iyi bir hayat standardına kavuşturmayı hedeflemektedir.

Şartlı Nakit Transferleri (ŞNT), kuşaklararası yoksulluk zincirini kırmanın bir yolu olarak, insan sermayesi birikimini hedefleyen son dönem kalkınma programlarının bir parçasıdır. Adından da anlaşılacağı gibi, şartlı nakit transferleri, çocukların düzenli olarak okula devamının sağlanması veya sağlık muayenelerinin yaptırılması gibi insana yatırım yapmaları şartıyla yoksul ailelere düzenli nakdi para transferi yapılmasıdır. Şartlı Nakit Transferleri uygulamalarının temel hedefi yoksul ailelerde insan sermayesi birikimini mümkün kılmak olsa da, uygulanan programlar, mevcut yoksulluğun azaltılması, çocuk işçiliğinin önlenmesi veya kriz dönemlerinde bir sosyal güvenlik ağının oluşturulması gibi diğer hedefleri açısından farklılık gösterebilmektedir (TED, 2005).

Uzun süre farklı kuruluşlar tarafından yürütülen sosyal hizmetlerin, kaynak tasarrufu ve hizmet standardizasyonu sağlamak amacıyla tek elde toplanması çalışmaları sürdürülmüş, 1983 yılında çıkarılan 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yasası ile bu alandaki kuruluşlar, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Genel Müdürlüğü çatısı altında toplanmıştır. 2828 sayılı Yasaya göre Kurumun görevi; korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç aile, çocuk, yaşlı ve diğer kişilere sosyal hizmet ve yardım götürmektir. Kuruma bağlı kuruluşlarda, 2002 yılı sonu itibariyle 19.182 korunmaya muhtaç çocuğun bakımı yapılmaktadır. Bunlardan; 8.448'i çocuk yuvalarında, 9.439'u yetiştirme yurtlarında, 1.144'ü özürlü bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde, 151'i yatılı hizmet veren çocuk ve gençlik merkezlerinde barındırılmaktadır.

Türkiye'de yoksulluk (muhtaçlık) durumunun saptanması açısından üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanım ve yoksulluk düzeyini belirleyecek güvenilir veriler yoktur. Aynı ve nakdi yardımların dağıtımında, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu elemanlarınca yapılan yoksulluk durum saptamaları belirli bir ölçüte dayanmamakta; incelenen her olayda hakkında inceleme yapılan kişilerin sosyo-ekonomik durumuna özgü öznel değerlendirmeler yapılmaktadır. Korunma kararı alınan çocuklar, buldukları yerde Kuruma (SHÇEK) bağlı bir kuruluşa ya da bir koruyucu aile yanına yerleştirilmekte, buna olanak bulunmazsa Genel Müdürlükçe uygun görülecek illerdeki kuruluşlardan birisine gönderilmektedir. Bu alanda önemli bir kurumsal yapılanma da 1998 yılında açılan çocuk ve gençlik merkezleri ve bu kuruluşlara bağlı gözlem evi ya da ilk adım istasyonlarıdır. Bu merkezlerde sokakta yaşayan çocuklar ve yoksul kesimin bulunduğu semtlerdeki çocuklarla iletişim sağlanarak, bunlardan korunmaya muhtaç olanlar saptanmakta ve yararlanacakları hizmet modelinin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

Kurumun yukarıda belirtilenler dışında, korunmaya muhtaç çocukların kuruluşlarda yetiştirilmelerine, aile yanında bakımlarına, evlat edindirilmelerine, işe yerleştirilmelerine, toplum içinde izlenmelerine ilişkin görevleri bulunmaktadır.

Tablo 4
Türkiye'deki Korunmaya Muhtaç Çocuk Sayısına İlişkin Bazı Tahminler

Temel Göstergeler	Yoksulluk Oranı (%)	DİE-GNS 2000	MERNİS 31.12.2002
Türkiye nüfusu	---	67.803.328	70.242.283
Çocuk nüfusu	---	25.958.449	25.834.212
Mutlak yoksulluk sınırı altında oldukları varsayılan çocuk sayısı	8	2.076.676	2.066.737
8.BYKP'ye göre yoksul çocuk sayısı	11,8	3.063.097	3.048.437
Temel gereksinimler yaklaşımına göre yoksulluk riski altındaki çocuk sayısı	34	6.230.028	6.200.212

Kaynak: SHAÇEK verilerinden hazırlanmıştır.

Değişen yoksulluk ölçütlerine göre saptanan potansiyel korunmaya muhtaç çocuk sayısı açısından en düşük sayı olan 2.076.676 (Tablo 4) kişi esas alındığında bile Kurum tarafından bakımı yapılan korunmaya muhtaç çocuk sayısı toplam sayının ancak %1'ine yaklaşmaktadır. Bu sonuçlar gelecekteki yoksulluk oranlarına ilişkin şimdiden önemli fikirler vermektedir. Yoksul çocukların özellikle eğitimi ve topluma kazandırılması

konusunda önemli adımların atılması gereği kaçınılmaz olarak kendini göstermektedir. Bu yönde bazı projeler hazırlanmış ve bunlar içinde bazıları uygulamaya geçirilmiştir. Koruyucu Ve Önleyici Hizmetler; Sevgi Zinciri Projesi; Uçurtmayı Vurmasınlar Projesi; Erken Çocukluk Gelişimini Destekleme Projesi; Olumsuz Deneyimler Yaşayan Çocukların Sağaltımı Çalışmaları gibi uygulamalar bu kapsamda sayılabilir. Yoksul çocuk sayısındaki artışlar bu tür ve benzeri proje ve uygulamalarının arttırılmasını gerekli kılmaktadır.

6. Sonuç ve Değerlendirmeler

Devlet, piyasa ekonomisinde ortaya çıkan başarısızlıkların ve bu çerçevede ortaya çıkan gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksulluk sorununun çözümlenmesinde her zaman başarılı olamayabilir. Burada devlet müdahalesinin kapsamı, uygulanan araçlar, müdahaleci iktisat politikalarını uygulayan yönetimin yapısı vs. hususlar son derece önem taşır. Devlet, bazı sorunların çözümü olduğu kadar bazı sorunların da bizatihi kaynağıdır. Bu bakımdan, gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksulluk sorununun kapsamlı bir sorun olduğu için devlet yanında Sivil Toplum Kuruluşları, ulusal ve uluslar arası inisiyatif ve özel sektör, üniversiteleri de ilgilendirmektedir.

Türkiye bireysel gelir dağılımı eşitsizliğinin en fazla olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye gelir dağılımı bakımından Şili, Peru, Brezilya gibi Güney Amerika ülkelerinden daha iyi, fakat sanayileşmiş ülkelere daha kötü durumdadır (Başol, 1995: 101). Orta gelirli ülkeler arasında Türkiye'nin 49'a yaklaşan gini katsayısı ile orta gelişmiş ülkeler arasında ilk beşte yer aldığı görülmektedir. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında bu katsayının Malezya'da 48.4. Tayland'da 46.2 düzeyinde olduğu, gelişmiş ekonomilerden ABD'de ise bu oranın 40.1 olduğu görülmektedir.

DİE'nin son araştırmasında ortaya çıkan Türkiye yoksulluk düzeyi dikkat çekicidir. Buna göre, Türkiye'de nüfusun % 1.35'i gıda harcamalarını kapsayan yoksulluk sınırının altında iken, % 26.96'sı gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında bir yaşam seviyesine sahip bulunmaktadır. Ülkemizde yoksulluk sınırında yaşayan diğer deyişle gıda yoksulu olan nüfus DİE verilerine göre yılı yaklaşık olarak 926 bin kişi civarındadır. DİE verilerine göre, Türkiye'de 18.4 milyon kişi, gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altındadır. Kırsal yerleşim yerlerinde, kentsel yerlere göre daha yüksek oranda yoksul yaşamaktadır. Türkiye geneli için bu oran % 26.96 iken, kırsal yerleşim yerleri için % 34.48. kentsel yerleşim yerleri için ise % 21.95 olarak tahmin edilmiştir.

Türkiye'nin son 20 yıllık tarihçesinde yoksullaşmaya verilen tepki, daha çok "telafi edici mekanizmalar" aracılığıyla olmuştur. Bu telafi edici mekanizmalar yöresine ve somut durumlara göre büyük çeşitlilik gösterirken toplumun sosyal-siyasal ve kültürel kimyasında da ciddi değişimlere yol açmış ve yeni yoksullaşma biçimleri ve olgularına cevap verememesi gibi bir durumla karşılaşmıştır. Nitekim DİE verileri bugüne kadar yoksullukla ilgili çalışmaların yetersizliğini göstermektedir. Konuya kamu harcamaları

açısından bakıldığında yoksullukla mücadelede niçin etkin sosyal harcamaların yapılamadığı da açıkça görülmektedir. Uzun yıllardır borca dayalı bir kamu finansman yöntemi uygulayan ülkemizde hazırlanan bütçelerin büyüme, istihdam ve beşeri nitelikleri geliştirici yöndeki harcamaları kapsamı mümkün olamamaktadır. Ancak yapılan çalışmalar Türkiye’de yoksulluğun yerleşmeye başladığı ve önlemler geliştirilemez ise gelecekteki ekonomik ve toplumsal maliyetlerinin çok yüksek olacağını göstermektedir. Bu nedenle sorun önemli ve büyük boyutludur. Yoksulluk sorunu ile mücadelede devletin yanında STK, Özel Sektör, Üniversiteler ve Medyaya da görevler düşmektedir. Bu kurumlar ve kuruluşlar arasında kolektif programlar ve koordineli politikalar oluşturulması ve uygulamaya ilişkin düşüncelerin ve önerilerin de geliştirilmesi gerekmektedir. Bu konu ise bir başka çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Alcock, Pete (1997), *Understanding Poverty*, Macmillian Press Ltd, London.
- Altay, Asuman (2005), *Türkiye’de Beşeri Sermayenin Karşılaştırmalı Analizi*, TUGİAD Bilimsel Eserler Yarışması Birincilik Ödülü, İzmir.
- Barbaros, Funda (2004), “Küreselleşme Sürecinde Devletin Değişen Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *DPT- 2004 İzmir İktisat Kongresi*, 5-9 Mayıs 2004. İzmir.
- Başol, Koray, (1995), *Türkiye Ekonomisi*, İzmir.
- DİE (2004) *2002 Yoksulluk Çalışması Sonuçları*, www.die.gov.tr, Erişim Tarihi: (13.04.2004).
- DPT (2002), [http: /www.dpt.gov.tr](http://www.dpt.gov.tr).
- Hirst, Paul-Graheme Thompson (1992), “The Problem of Globalization: İnternational Economic Relations, National Economic Management and the Formation of Trading Blocks”, *Economy and Society*, Vol: 21. No: 4.
- Kenar, Nejdet (2004), [http: //www.iskur.gov.tr](http://www.iskur.gov.tr), Erişim Tarihi: 10.04.2005.
- Kirmanoglu, Hülya-Aysel Arıkoğa, (2002) “Türkiye’de Kamu Borç Servisinin Bütçe İçi Etkileri: 1950- 2001”, www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebligler, Erişim Tarihi: 10.04.2005.
- Krogstrup, S.: (2002), “Public Debt Asymmetries: The Effect on Taxes and Spending in the European Union”, *ECB Working Paper*, No.162. [http: //www.ecb.int/pub/wp/ecbwp162.pdf](http://www.ecb.int/pub/wp/ecbwp162.pdf).
- Jessop, Bob (1996), “Post-Fordism and The State”, in *Fordism A Reader*, Ed. Ash Amin, Blackwell, USA.
- Maliye Bakanlığı (2005), [http: //www.maliye.gov.tr](http://www.maliye.gov.tr)
- Maxwell, Simon (2000), “Developing the Concensus”, *New Economy*, Vol: 7. İssue: 4.
- Özel, Hüseyin (2005), “Yoksulluk ve Piyasa Ekonomisi”, *Asomedyä*, ASO Yayını, Mart 2005.
- Philipp, Björn (1999), “Poverty Reduction Project Poverty-Worldbank and UNDP

- Concepts, <http://www.gtz.de/forum>, Erişim Tarihi: 28 Mart 2005.
- Ravallion, M.: (2000), “Are the Poor Protected from Budget Cuts? Theory and Evidence for Argentina”, *World Bank Working Paper*, No.2391. <http://www-wds.worldbank.org/>).
- Sen, Amartya (1993), “Capability and Well-Being”, Amartya Sen etc. (eds), *The Quality of Life*, Oxford: Clarendon Press.
- Stiglitz, Joseph E., (2000), “Development Thinking at the Millenium”, *Annual World Bank Conference on Development Economics 1999*. Washington 2000).
- Tanzi, V. Ve L. Schuknecht: (2000), *Public Spending In The 20th Century*, Cambridge, Cambridge University Press.
- UNDP (2005), *Human Development Report*, <http://www.un.org.tr>, Erişim Tarihi: 08.04.2005.
- Uzun, Ayşe M., (2003), “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, *Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 4. Sayı: 2.
<http://www.ted.org.tr/modules.php?op=modload&name=Ted&file=nisanci>, Erişim Tarihi: 24.05.2005.
- http://www.shcek.gov.tr/portal/dosyalar/hizmetler/aile/aile_danisma.asp- Erişim Tarihi: 05.07.2005.
- http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/soshiz.htm, Erişim Tarihi: 05.07.2005.
- http://www.shcek.gov.tr/portal/dosyalar/hizmetler/aile/aile_danisma.asp- Erişim Tarihi: 24.05. 2005.

